

SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

Adem DOĞAN* ve Ahmet UZUN**

Özet

Türkiye AB ortak ticaret politikasına uyum sağlamak için serbest ticaret anlaşmaları akdetmektedir. Türkiye bugüne kadar 29 serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Şu an itibarıyla bu anlaşmaların 17 si yürürlüktedir. Serbest ticaret anlaşmalarından Türkiye’nin ana beklentisi anlaşma yapılan ülkelerle ticaret hacmini artırmaktır. 2000-2012 arasında Türkiye’nin serbest ticaret anlaşması akdettiği ülkelere ihracatının artış oranı genel ihracatının artış oranının üzerinde gerçekleşmiştir. Aynı durum ithalat içinde geçerlidir. Sonuç olarak Türkiye’nin ana beklentisinin gerçekleştiği görülmektedir. Ancak bu ülkelere yapılan ihracattaki ve bu ülkelere yapılan ithalattaki artış oranlarının, Türkiye’nin genel ihracatındaki ve ithalatındaki artış oranlarından büyük sapmalar göstermediğinin de altını çizmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Ticaret Anlaşmaları, Dış Ticaret, Gümrük Birliği.

The Effects of Free Trade Agreements on Turkey’s Foreign Trade

Abstract

Turkey signs free trade agreements in order to accommodate to the EU common trade policy. Turkey has so far signed 29 free trade agreements. The seventeen agreements are in force at the moment. Turkey’s main expectation of these free trade agreements is to increase the volume of trade with the countries in question, that is the countries with which an agreement was made. Between 2000-2012, the rate of increase of Turkey’s export to the countries with which a free trade agreement is made, exceeded the overall rate of increase in exports of Turkey. The same is valid for import. Consequently, it seems that Turkey’s main expectation has realized. On the other hand, it is worthy of note that the rates of increase in exports to these countries, and in imports from these countries don’t show large deviations from the rates of increase in Turkey’s overall exports and imports.

Keywords: Free trade agreements. Foreign trade. Customs union.

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, Sivas, auzun@cumhuriyet.edu.tr.

** Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Sivas, adogan@cumhuriyet.edu.tr.

GİRİŞ

Türkiye ile Avrupa Birliği(AB) arasında 1995 yılında tesis edilen Gümrük Birliği, Türkiye'nin Birliğin ticaret politikalarını üstlenme zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda, Türkiye tarafından Birliğin serbest ticaret anlaşmalarını da kapsayan tercihli ticaret rejimi peyderpey üstlenilmektedir. Türkiye bugüne kadar toplam 29 adet serbest ticaret anlaşması (STA) akdetmiştir. Ancak AB'nin 1 Mayıs 2004, 1 Ocak 2007 ve 1 Temmuz 2013 tarihli genişlemeleri sonucunda daha önce STA akdedilen 11 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi AB'ye tam üye olduğundan sözkonusu 11 ülke ile STA'lar feshedilmiştir ve anılan tarihlerden itibaren bu ülkelerle ticari ilişkiler Gümrük Birliği temelinde yürütülmektedir. Keza, Türkiye ile Suriye Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması 6 Aralık 2011 tarihi itibarıyla askıya alınmış durumdadır.

Türkiye'nin STA'lar akdetmesinde AB'nin ortak ticaret politikasına uyum sağlama yükümlülüğünün yerine getirilmesinin yanı sıra birtakım ekonomik beklentileri de bulunmaktadır. Bu beklentiler;

- anlaşma yapılan ülkelerle karşılıklı ticaretin arttırılması,
- anlaşma yapılan ülke pazarlarına erişimin sağlanması,
- içerde üretim yapan üreticilerin ihtiyaç duyduğu hammadde ve yarı mamullerin daha uygun koşullarda temin edilmesi,
- ve anlaşma yapılan ülkelere avantajlı ihracat yapma olanağından yararlanmak isteyen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'ye gelmesinin sağlanması olarak sıralanabilir.

AB, kendi ekonomik ve politik önceliklerini dikkate alarak STA'lar akdetmektedir. Türkiye ise AB'nin ortak ticaret politikasına uyum zorunluluğundan dolayı AB'nin STA akdettiği ülkelerle daha sonra serbest ticaret anlaşmaları akdetmektedir. AB'nin üçüncü bir ülke ile STA yapmasından sonra Türkiye'nin de aynı ülke ile bir STA yapması arasında geçen zaman süresince Türkiye aleyhine rekabet koşulları oluşmaktadır. Bu durum Türkiye ile AB arasında tesis edilen Gümrük Birliğinin Türkiye aleyhine işlemesine neden olmakta ve sonuçta Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin sorgulanır hale gelmesine yol açmaktadır.

STA'ların Türkiye Ekonomisine kısa vadedeki etkilerini somutlaştırabilmek için öncelikle Türkiye'nin bu ülkelerle dış ticaretinin seyrine bakmak gerekmektedir. Bu çalışmada da serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin dış ticaretini nasıl etkilediğinin somutlaştırılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, STA'ların Türkiye'nin anlaşma yapılan ülkelere ihracatında ve ithalatında genel ihracat ve ithalat artışının üzerinde bir artışa yol açıp açmadığı ve anlaşma yapılan

ülkelerle dış ticaret dengesinin Türkiye lehine gelişip gelişmediğinin tespitine çalışılmaktadır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde uluslararası ticaret sisteminde STA'ların artan önemine dikkat çekilirken, ikinci bölümde Türkiye'nin günümüze kadar akdettiği STA'lar ele alınarak ve bu anlaşmaların uygulama sorunları tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde ise sayısal veriler ışığında serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye dış ticaretini nasıl etkilediği somutlaştırılmaya çalışılmaktadır.

I.SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ ARTAN ÖNEMİ

1947 yılından sonra oluşturulan uluslararası ticaret sisteminin temelini ayrımcı olmama esası oluşturmaktadır. Bu esas Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO-DTÖ) kurallarının temelini oluşturmaktadır. Ayrımcı olmama esasına göre, DTÖ üyesi bir ülke herhangi bir ülkeye tanıdığı avantajlı ticaret rejimini koşulsuz olarak tüm üye ülkelere de tanımak zorundadır. Bununla birlikte GATT anlaşması ve bu anlaşmayı devralan DTÖ üye ülkelerin gümrük birlikleri oluşturmalarına ve STA'lar akdetmelerine ve böylece diğer DTÖ üyesi ülkelere kıyasla tercihli uygulama yapmalarına olanak tanımaktadır. Bu olanak GATT ve DTÖ sisteminin temelini oluşturan ayrımcı olmama esası için en önemli istisnayı oluşturmaktadır¹. DTÖ, ayrımcı olmama ilkesine istisna oluşturan bölgesel ticaret anlaşmalarına hem olanak sağlamakta, hem de bunlara ilişkin uyulması gerekli genel çerçeveyi belirlemektedir. DTÖ'nün bölgesel ticaret anlaşmalarına ilişkin düzenlemeleri ve hükümleri üçüncü ülkelerin haklarını korumayı ve bu tür düzenlemelerin çok taraflı ticaret sistemi ile uyumlu olmasını amaçlamaktadır (Gürlesel ve Alkin, 2010: 25).

DTÖ, STA'ları ve gümrük birliği ile diğer tercihli ticaret anlaşmalarını nitelendirmede ortak terim olarak bölgesel ticaret anlaşmaları terimini kullanmaktadır (Urata, 2002: 21). Tercihli ticaret, serbest ticaret, gümrük birliği ve ekonomik entegrasyon anlaşmalarınıⁱⁱ kapsayan bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısı giderek artmakta ve bölgesel ticaret anlaşmaları ile yapılan ticaretin dünya ticareti içindeki payı genişlemektedir. DTÖ verilerine göre Haziran 2013 yılı itibariyle yürürlükteki bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısı 261 adettir. Bu anlaşmaların 112 tanesi STA, diğerleri ise ekonomik entegrasyon, gümrük birliği ve tercihli ticaret anlaşması şeklindedirⁱⁱⁱ. Bölgesel ticaret anlaşmaları ile yapılan ticaret, dünya ticaretinin yaklaşık yüzde 50'sini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu anlaşmalar artık bir istisna olmaktan çıkarak uluslararası ticaret sisteminin en önemli unsuru haline gelmeye başlamıştır. DTÖ'ne üye ülkelerin yüzde 90'ı en az bir STA'ya veya gümrük birliğine taraf konumundadır (Aydın, 2013: 2).

Bölgesel ticaret anlaşmalarının önem kazanmasında ve ülkelerin giderek bölgesel anlaşmalara daha çok ağırlık vermesinde iki ana eğilim belirleyici

olmaktadır. İlk olarak, ülkeler uluslararası ticaretteki çok taraflı serbestleşmenin yarattığı rekabet baskısını bölgesel ticaret anlaşmaları yoluyla azaltmaya ve dengelemeye çalışmaktadır. Bu eğilime paralel olarak çok sayıda ülke bölgeselleşmelerin yarattığı avantajların dışında kalma kaygısı ile bölgesel ticaret anlaşmalarına dahil ve taraf olmaktadır. İkinci olarak ise, çok taraflı ticaret anlaşmaları ile büyük ölçüde amaçlarına ulaşan gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin çok taraflı ticaret müzakerelerine ilgi ve destekleri giderek düşmekte ve çok taraflı müzakerelerden beklentileri azalmaktadır. Bu nedenle ABD ve AB başta olmak üzere gelişmiş ülkeler çok taraflı ticarete sağlanacak gelişmeler yerine ikili ve çoklu STA'lar yoluyla ekonomik ve ticari çıkarlarını arttırmayı amaçlamakta çokuluslu şirketler de bu eğilimi desteklemektedir (Gürlesel ve Alkin, 2010: 20). Nitekim, GATT'ın Uruguay Turu ve DTÖ'nün Doha görüşmeleri gibi çok taraflı müzakerelerde birçok konuda uzlaşamayan ABD ve AB arasında serbest ticaret anlaşması müzakerelerinin ilk turunun 8 Temmuz 2013'de Washington'da yapılması kararının alınması (Milliyet Gazetesi, 25-06-2013) yukarıdaki gözlemi doğrulamaktadır.

Bölgesel ticaret anlaşmalarının birtakım karakteristik özelliklere sahip olduğu görülmektedir. (Urata, 2002: 24, Gürlesel ve Alkin, 2010: 22). İlk olarak, bu anlaşmalar günden güne büyümekte, yani anlaşmaların üye sayısı giderek artmaktadır. Bu konuda en çarpıcı örnek AB'dir. Başlangıçta altı üyeli bir toplulukla başlayan süreç bugün 28 üyeli bir birliğe ulaşmış durumdadır. İkinci olarak, bölgesel ticaret anlaşmalarının derinliği zamanla artmaktadır. Yani, anlaşmalar zamanla daha ileri entegrasyon anlaşmalarına evrilmektedir. Nitekim bu konuda da zamanla gümrük birliğinden, ortak pazara, ortak pazardan da iktisadi birliğe dönüşen AB en iyi örnektir. Üçüncü olarak, bölgesel ticaret anlaşmalarının kapsamı giderek genişlemekte mallarla birlikte hizmetler de anlaşmalar kapsamına dahil edilmektedir. Dördüncü olarak, bölgesel ticaret anlaşmaları giderek bölgeler arası niteliğe kavuşmaktadır. Geleneksel olarak bölgesel ticaret anlaşmaları AB ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)^{iv} üyelerinde olduğu gibi birbirine çok yakın coğrafyalarda yer alan ülkeler arasında gerçekleştirilmektedir. Ancak yakın zamanlarda AB ile Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR)^v arasındaki ekonomik işbirliği anlaşmasında olduğu gibi farklı coğrafyalarda yer alan ülkeler arasında da entegrasyon anlaşmaları yapılmaktadır. Beşinci olarak, bölgesel ticaret anlaşmaları yapan ülkelerin çoğunun önceliği ve çıkarları Dünya Ticaret Örgütü nezdinde yürütülen çok taraflı ticaret anlaşmalarından bölgesel ticaret anlaşmalarına kaymaktadır. Özellikle gelişmiş ülkeler yeni dış ticaret politikalarında ikili, çoklu, bölgesel ve bölgelerarası ticaret anlaşmaları yapmak yoluyla pazarlara erişim stratejisini benimsemektedirler. Son olarak ise, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarındaki anlaşmaların sayısı, gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki anlaşmaların sayısını aşmaktadır.

Ülkelerin STA'lara yönelmelerinin arkasında birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenlerden en önde geleni, anlaşmaya üye ülkeler arasındaki ticari engellerin azaltılması yoluyla yerli firmalara ihracat fırsatları sağlamaktır. Artan ihracat fırsatlarından dolayı üretimin genişlemesi yerli firmaların ölçek ekonomileri elde ederek daha etkin üretim yapmalarına yol açmaktadır. NAFTA üyeliği nedeniyle ABD pazarına girebilme imkânına kavuşan Meksika firmalarında olduğu gibi, dış piyasalara giriş ve ihracat fırsatlarının artması küçük ülke firmaları için çok daha önemlidir.

STA yapılmasının arkasındaki diğer önemli bir etken, bu anlaşmaların üye ülkelerin ekonomik büyümesine olumlu katkı yapacağı beklentisidir. Pazarın genişlemesinin bir sonucu olarak artan rekabetin yarattığı verimlilik artışının ekonomik büyümeye olumlu katkı yaptığı kabul edilmektedir. İktisat politikalarını tasarlayan ve uygulayanlar dış ticareti serbestleştirmenin ve iç düzenlemeleri kaldırmanın, Doğu Asya'nın gelişmekte olan ülkelerinde olduğu gibi ekonomik büyümeyi kolaylaştırdığına inanmaktadır. Ancak yapılan bazı uygulamalı çalışmalarda STA'ların anlaşmaya üye ülkelerin ekonomik büyümesine etkisinin zayıf olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Hatta STA'lar üye ülkelere bazılarının ekonomik büyümesine olumlu katkıda bulunurken, diğerlerinin ekonomik büyümesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Hur and Park, 2011: 1293). Bu yüzden politikacılar STA'ları ekonomik büyümeyi garanti eden bir strateji olarak görmede ihtiyatlı davranmalıdır.

Ülkeler birtakım nedenlerle ticareti serbestleştirmede DTÖ nezdinde yürütülen çok taraflı müzakerelerden ziyade STA'ları tercih etmektedirler. Bu nedenler şöyle sıralanabilir (Urata, 2002: 26-27).

- STA müzakereleri DTÖ müzakerelerine kıyasla daha hızlı sonuçlandırılabilir. Uruguay turunda olduğu gibi çok taraflı müzakerelerin sonuçlandırılması uzun zaman almakta ve genellikle de müzakerelerin karara bağlanması başlangıçta planlanan takvimi aşmaktadır.
- DTÖ'ne yönelik küreselleşme karşıtı protestolar giderek artmaktadır. Küreselleşme karşıtları için DTÖ nezdinde yürütülen ticareti serbestleştirme çabaları, küreselleşmenin zararlı sonuçlarının dünya çapında yayılması anlamına gelmektedir.
- STA'lara üye ülke sayısı DTÖ nezdinde yürütülen müzakerelere katılan ülke sayısına göre çok daha azdır. Bu durum DTÖ bünyesinde henüz tartışma gündemine gelmeyen gelse de birçok ülkenin muhalefetinden dolayı üzerinde uzlaşılabilen çevre ve emek sorunları gibi birçok yeni konunun tartışılarak kurallara bağlanmasını kolaylaştırmaktadır.
- özellikle küçük ülkeler STA'ları uluslararası arenada ekonomik ve politik güçlerini artırmanın bir aracı olarak görmektedirler.

STA'ların ekonomik etkileri *statik* ve *dinamik* etkiler olmak üzere iki genel kategoride ele alınmaktadır. Statik etkiler daha çok kısa dönemde gözlemlenmekte ve dış ticaret yoluyla ülkelerin milli gelirlerindeki değişimleri içermektedir. Dinamik etkiler ise, uzun dönemde ortaya çıkmakta ve ekonomik yapıdaki dönüşümleri kapsamaktadır (Öztürkler, 2010: 53). Statik etkiler, yerli üretimin yerini serbest ticaret bölgesi üyesi diğer ülkelerden yapılan ithalatın almasını ifade eden *ticaret yaratıcı etki* ve ülkenin daha önce ticaret bölgesi üyesi olmayan ülkelere yaptığı ithalatı ticaret bölgesi ülkelerden yapmaya başlamasını ifade eden *ticaret saptırıcı* etkilerden oluşmaktadır. Ticaret yaratıcı etkinin ticaret saptırıcı etkiden büyük olması halinde serbest ticaret bölgesi oluşturulmasının üye ülkelerin ekonomik refahına katkı yaptığı kabul edilmektedir. Dinamik etkiler ise, dar bir ulusal pazarın yerine birleşik, geniş bir pazarın geçmesini ifade eden *piyasa hacmini genişletici etki* ve dar iç pazarda yeterince verimli üretim yapamayan yerli firmaların artan rekabet nedeniyle daha rekabetçi ve verimli üretime yönelmelerini ifade eden *rekabeti artırıcı* etkilerden oluşmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 235). Bu etkiler değerlendirilirken hem üye ülkelerdeki ekonomik karar birimleri olan tüketiciler, üreticiler ve devletin ekonomik refahlarında ortaya çıkan değişimler hem de bölge dışında kalan ülkelerin ekonomik refahlarının nasıl etkileneceği dikkate alınmalıdır.

II. TÜRKİYE'NİN YÜRÜRLÜKTEKİ SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak STA'lar Türkiye'de de ticaret politikasının önemli bir aracı haline gelmektedir. STA'lar aracılığıyla Türkiye'nin uluslararası ticaretteki payının artırılması hedeflenmektedir. Bu çerçevede Ekonomi Bakanlığı STA'ların, komşu ve çevre ülkelerle dış ticaretin geliştirilmesi, ihracatçıların başta AB ülkelerinin müteşebbisleri olmak üzere dış pazarlarda rakipleri ile eşit koşullarda rekabet edebilmesinin sağlanması, karşılıklı yatırımların artırılması ve müşterek teşebbüslerle ülkenin uluslararası rekabet gücünün yükseltilmesi bakımından önem taşıdığını vurgulamaktadır^{vi}. Keza, STA yapılan ülkelere avantajlı ihracat yapma olanaklarından yararlanmak isteyen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'ye çekilerek ekonomik katma değer, ihracatın ve istihdamın artırılması da bir diğer hedef olarak ön plana çıkmaktadır (Gürlesel ve Alkin, 2010: 57-58).

Türkiye'nin yeni pazarlara ulaşmak ve ihracatın yapısını ürün bazında çeşitlendirebilmek amacıyla STA'lara yönelmesi 1990'lı yıllara kadar gitmektedir. İhracata dayalı büyüme stratejisi doğrultusunda STA imzalanmasına yönelik ilk görüşmelere EFTA^{vii} ülkeleriyle başlanmış ve bu ülkelerle imzalanan anlaşmalar 1992 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin STA'lar ile ilgili politika ve tercihlerinde esas belirleyici unsuru ise AB ile 1996 yılında tamamlanan gümrük birliği oluşturmuştur.

Türkiye'nin STA'ları genellikle (Pınar vd, 2013: 5);

- ikili ticarete tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması,
- tarife indirimlerinin yol açabileceği olumsuzluklara karşı alınabilecek tedbirler ve uygulama esasları,
- anlaşmanın doğru ve etkin uygulanmasından sorumlu ortaklık organlarının teşkili ve ortak menşe kuralları ile gümrük idareleri arasında işbirliğinin sağlanması gibi düzenlemeleri içermektedir.

A. GÜMRÜK BİRLİĞİ ANLAŞMASI VE TÜRKİYE'NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

1 Ocak 1996 itibariyle Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'ni tesis eden Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı Kararı'nın 16. maddesine istinaden^{viii}; Türkiye ticaret politikasını Birliğin ticaret politikasına uyumlu hale getirmek amacıyla, Kararın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde Birliğin tercihli gümrük rejimine aşamalı olarak uyum sağlama yükümlülüğü altına girmiştir. Bu uyum hem otonom rejimleri hem de üçüncü ülkelerle tercihli ticaret anlaşmalarını kapsayacak biçimde düzenlenmiştir. Otonom rejim bağlamında Türkiye Ortak Gümrük Tarifesi'ni 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla üstlenerek bu yükümlülüğünü yerine getirmiştir. Türkiye ayrıca bölge içerisinde malların serbest dolaşımını sağlayan Pan-Avrupa Menşe Kümülayonu Sistemi'ne 1 Ocak 1999 tarihi itibarıyla taraf olmuştur. Ortaklık Konseyi Kararınının 15. maddesinde öngörülmüş olan ve kendisi için önemli gördüğü tekstil, aparel ve otomotiv gibi bazı sektörler için 5 yıllık bir geçiş döneminden sonra 1 Ocak 2001 yılı tarihinden geçerli olmak üzere Ortak Gümrük Tarifesi'ni tam anlamıyla üstlenmiştir. Ortak Gümrük Tarifesi'nin sağlıklı işleyişi ve Türkiye'nin ticaret politikasının AB'nin ticaret politikasına yakınlaştırılması ve uyumunun sağlanmasında en önemli koşullardan biri üçüncü ülkelerle yapılacak STA'lar konusudur. AB'nin tercihli ticaret politikası kapsamında üçüncü ülkelerle imzalamış olduğu anlaşmaların Türkiye-AB gümrük birliği kapsamında Türkiye ile bu ülkeler arasında da imzalanması zorunluluğu 16. maddede belirtilen yükümlüğün kapsamını oluşturmaktadır (Atalay, 2011: 1 ve Eren, 2013: 34). Bu kapsamda Türkiye, AB'nin STA akdettiği üçüncü ülkelerle *karşılıklı yarar* esasına dayalı benzer anlaşmalar akdetmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye, sadece AB'nin STA müzakereleri yürüttüğü ülkelerle STA imzalayabilmektedir. Türkiye'nin AB tarafından imzalanmış STA'ların içeriğini aynen kabul etme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu nedenle gerçekleştirilen müzakerelerde ülkenin sanayi ve ticaret politikasının öncelikleri ile ülkenin hassasiyetleri dikkate alınmaktadır^{ix}.

Türkiye bugüne kadar toplam 29 adet STA akdetmiştir. İlk STA, 1 Nisan 1992 tarihinde yürürlüğe giren İsviçre, Lihteyayn, Norveç ve İzlanda'nın içinde

yer aldığı EFTA-Türkiye anlaşmasıdır. Türkiye, EFTA üyesi ülkeler ile ayrı STA'lar imzalamıştır. İsrail ile imzalanan anlaşma ise, 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir. ABD, AB ve EFTA ile serbest ticaret anlaşmaları akdetmiş tek ülke olan İsrail ile imzalanan bu anlaşma sadece İsrail pazarına değil, özellikle ABD pazarına giriş açısından da önemlidir (Gürlesel ve Alkin, 2010: 50). 1997-1998 döneminde 10 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi (Litvanya, Macaristan, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Polonya, Slovenya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya) ile, 2002 yılında ise diğer Doğu Avrupa ülkesi olan Hırvatistan ile STA, imzalanmıştır. Ancak AB'nin 1 Mayıs 2004, 1 Ocak 2007 ve 1 Temmuz 2013 tarihli genişlemeleri sonucunda bu 11 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi AB'ye tam üye olduğundan sözkonusu 11 ülke ile STA'lar feshedilmiş olup anılan tarihlerden itibaren bu ülkelerle ticari ilişkiler Gümrük Birliği temelinde yürütülmektedir.

Türkiye, Orta ve Doğu Avrupa'da yer alan ülkelerle STA yükümlülüğünü yerine getirdikten sonra AB'nin ortak ticaret politikasına uyum sürecinde yeni bir aşamaya geçmiş ve Akdeniz ülkeleri ile STA'lar tesis edilme sürecini başlatmıştır. Türkiye, AB'nin Akdeniz havzasına yönelik olarak oluşturduğu Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na ilk yıllarda bilinçli olarak siyasi bir heves göstermemekle birlikte, oluşumun tercihli ticaret anlaşmaları aracılığıyla Akdeniz'de bir serbest ticaret alanı yaratmayı hedefleyen ekonomik ayağına aktif bir biçimde katılım göstermiştir (Kekeç, 2010: 86). Bu çerçevede 2004-2005 yılları arasında Tunus, Fas, Suriye,^x Mısır ve Filistin Otoritesi ile STA'lar imzalanarak yürürlüğe konmuştur.

Türkiye bir yandan Akdeniz ülkeleri ile STA'lar tesis edilmesi sürecini sürdürürken, diğer yandan Güney-doğu Avrupa ülkeleri ile STA'lar akdedilmesi sürecini başlatmıştır. Bu süreç çerçevesinde de Makendonya ile Eylül 2000'de, Arnavutlukla Mayıs 2008'de, Bosna-Hersek'le Temmuz 2008'de, Karadağ ile Mart 2010'da ve Sırbistan ile Eylül 2010'da STA'lar yürürlüğe girmiştir.

Türkiye ayrıca Gürcistan^{xi} ile Kasım 2008'de, Şili ve Ürdün ile Mart 2011'de, Güney Kore ile Mayıs 2013'de ve Morityus ile Haziran 2013'de STA'ları yürürlüğe koymuştur. Lübnan ile Kasım 2010 'da imzalanan STA iç onay süreci tamamlanamadığından henüz yürürlüğe girmemiştir. Özetle Türkiye bugüne kadar, AB üyelikleri nedeniyle STA'ları feshedilen 11 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi hariç 18 ülke ile STA imzalayarak yürürlüğe koymuştur.

Türkiye AB'nin STA imzaladığı veya müzakere sürecine başladığı üçüncü ülkelerle STA akdedilmesine yönelik çabalarını yoğun biçimde sürdürmektedir. Bu kapsamda, 14 ülke/ülke grubu (Ukrayna, Kolombiya, Ekvator, Malezya, Kosova, Moldova, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Gana, Kamerun, Seyşeller, Körfez İşbirliği Konseyi^{xii}, Libya, MERCOSUR ve Fareo Adaları) ile halihazırda STA müzakereleri devam etmektedir. 12 ülke/ülke grubu (ABD, Kanada; Japonya, Hindistan, Endonezya, Vietnam, Peru, Orta Amerika Topluluğu, diğer, Afrika Karayip Pasifik Ülkeleri, Cezayir, Meksika, ve Güney Afrika Cumhuriyeti) nezdinde de STA müzakerelerine başlama girişiminde bulunulmuştur. AB ile

STA'sı yürürlükte olup da, Türkiye ile STA imzalamamış başlıca ülkeler Meksika, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Cezayir'dir^{xiii}.

B. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ UYGULAMA SORUNLARI

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca AB'nin ortak ticaret politikasına uyum sağlamakla yükümlü olan Türkiye bu kapsamda yer alan STA uygulamalarında önemli sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Söz konusu sorunlar Türkiye ile AB arasında tesis edilen Gümrük Birliğinin Türkiye aleyhine işlemesine yol açmaktadır.

AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'lar Türkiye ile üçüncü ülke arasında aynı anda yürürlüğe girmemekte, Türkiye bu üçüncü ülkelerle ayrıca müzakere yaparak müstakil STA'lar akdetmektedir. AB'nin üçüncü bir ülke ile STA yapmasından sonra Türkiye'nin aynı ülke ile STA yapması arasında geçen zaman süresince Türkiye aleyhine rekabet koşulları oluşmaktadır. Çünkü, AB'nin üçüncü bir ülke ile STA'sı yürürlüğe girdiği tarihte Ortaklık Konseyi Kararı gereğince Türkiye'nin ithalatı da tek taraflı olarak anlaşmanın yükümlülüklerine açık hale gelmektedir ve bu üçüncü ülkeye karşı ithalat rejimini anlaşma ile uyumlu hale getirmektedir. Diğer bir ifadeyle bu üçüncü ülke kaynaklı ithalata pazarını açık hale getirmekte ancak üçüncü ülkenin pazarına erişememektedir. Bu nedenle üçüncü ülkenin AB ve Türkiye ile akdettiği STA'ların tarihleri arasında geçen dönemde Türkiye'nin dış ticaret dengesi üçüncü ülke lehine gelişmektedir. Türkiye ile STA yapmaması halinde ise, Türkiye'nin üçüncü ülke ile dış ticaretindeki aleyhine denge süreklilik kazanmaktadır. Ayrıca üçüncü ülke pazarına erişimde imtiyazlar elde eden AB üyesi 28 ülkeye karşı da ticarete dezavantajlı konuma gelmektedir. Türkiye'nin bu üçüncü ülkenin pazarlarına erişimi için bu ülke ile STA yapması gerekmektedir (Gürlel ve Alkin, 2010: 74).

Yukarıda değinilen sorun AB-Türkiye Ortaklık Konseyi toplantılarında sıkça tartışma konusu olmaktadır. Türkiye'nin AB'nin STA imzalamış olduğu ülkelerle STA imzalamak zorunda olduğu, AB ile arasında gümrük birliği bulunduğu, Ortaklık Anlaşmaları çerçevesinde ilgili ülkelerin Türkiye pazarına AB üzerinden giriş yapabildikleri, ancak, Türkiye'nin STA imzalamadığı ülke pazarlarına giriş yapamadığı ve bunun önem arzettiği AB'ye iletilmesine rağmen, AB, kendisi ile STA imzalayan ancak Türkiye ile imzalamayan ülkeleri bu yönde zorlayamayacağını bildirmektedir (Eren, 2013: 43).

AB'nin STA yaptığı ülkelerin malları AB ile Türkiye arasındaki gümrük birliğinden dolayı Türkiye pazarına erişim olanağı elde etmektedir. Türkiye bu ülkelerin ürünleri karşısında koruma olanaklarını kaybetmekte ve ithalatta AB yükümlülüklerini üstlenmektedir. Üçüncü ülkelerin ürünlerine Türkiye pazarına tek taraflı erişim olanağı sağlanması ile iç pazardaki sektörler ve şirketler önemli bir

rekabet baskısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle emek-yoğun ve maliyet-fiyat rekabeti içinde olan sektörlerin bu baskıdan daha olumsuz etkilendiğini söylemek mümkündür (Gürlesel ve Alkin, 2010: 78).

AB'nin üçüncü ülkeler ile akdettiği STA'ların hazırlık ve müzakere sürecine Türkiye katılmamaktadır. Gelişmiş ülkeler grubu olarak AB'nin STA imzalamada uluslararası öncelikleriyle politik ve ekonomik tercihleri, gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'nin uluslararası öncelikleri ve politik ve ekonomik tercihleri ile uyusmayabilmektedir. AB'nin dış ticaret stratejisi doğal olarak Birliğin kendi içinde bulunduğu şartları, üye ülkelerin çıkarlarını ve küresel beklentileri ve gelişmeleri dikkate almakta ve bu durum kendi STA müzakerelerine yansımaktadır. Ancak, bu önceliklerin Türkiye'nin uzun vadeli ticaret stratejisi ile örtüşmemesi, Türkiye'nin AB ticaret politikasına uyumunu güçleştirmektedir (Akman, 2010: 17). Diğer bir ifadeyle AB'nin STA akdetmek istediği ülkelere çıkarları ve beklentileri ile Türkiye'nin bu ülkelerle ilgili çıkarları ve beklentileri çoğunlukla örtüşmemekte, örtüştürülmesine ilişkin bir çaba da gösterilmemektedir. Bu nedenle Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16. maddesinde yer alan "*Türkiye, AB'nin tüm ticaret ve rekabet politikasını üstlenir*" ve "*Türkiye ilgili ülkelerle (AB'nin serbest ticaret anlaşması yaptığı üçüncü ülkeler) karşılıklı yarar temeline dayanan anlaşmaları müzakere eder*" ifadesi fiiliyatta "*Türkiye, AB ve üçüncü ülkeler yararına anlaşmaları müzakere eder*" haline dönüşmektedir (Gürlesel ve Alkin, 2010: 75).

AB'nin müzakerelerine başlayacağı yeni STA'lar için Türkiye'nin de ilgili ülke ile müzakeresine AB ile eş zamanlı olarak başlamasının sağlanması, bu anlaşmaların yaratabileceği olumsuzlukların öngörülmesini ve buna uygun önlemler alınmasını temin eden "etki analizi" raporlarına Türkiye'nin de dahil edilmesi ya da en azından Türkiye ile STA, imzalama konusunda isteksiz olan veya direnen ülkelere karşı 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16/3 ve 58/2 maddeleri kapsamında telafi edici vergi uygulamasına izin verilmesi, AB'nin üçüncü ülkelerle STA müzakerelerinde Türkiye'nin bilgilendirilmesi ve gözetilmesi, AB'nin STA yaptığı üçüncü ülkelere bağlayıcı Türkiye şartının getirilmesi gibi önlemler yukarıda değinilen sorunların çözümüne katkı sağlayacaktır (Eren, 2013: 43, Gürlesel ve Alkin, 2010: 80-87).

III. TÜRKİYE'NİN YÜRÜRLÜKTEKİ SERBEST TİCARET ANLAŞMALARININ TÜRK DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

Türkiye'nin STA akdetmede öncelikli ekonomik beklentisi; anlaşma yapılan ülkelerle karşılıklı ticaretin arttırılmasıdır. STA'ların Türkiye'nin anlaşma yaptığı ülkeler ile dış ticaretini nasıl etkilediğinin somutlaştırılmasıyla bu beklentinin ne derecede gerçekleştiği ortaya konabilir.

Daha öncede de değinildiği gibi Türkiye'nin imzaladığı ilk STA, 1992 yılında yürürlüğe giren EFTA ile yapılan anlaşmadır. Bu nedenle bu ülkelerle yapılan anlaşmanın Türkiye dış ticareti üzerindeki etkisini görmek için anlaşma yılının öncesi iki yıl ile sonrası beş yılın ihracat ve ithalat rakamları Tablo 1'de sergilenmektedir. Tablo 1'den izlenebileceği gibi, Türkiye-EFTA serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1992 yılını takibeden 1993 yılında Türkiye'nin EFTA bölgesine hem ihracatının hem de ithalatının önceki yıla göre azaldığı görülmektedir. Türkiye'nin EFTA bölgesine ihracatının 1992 yılı düzeyine ancak 1996 yılında ulaştığı gözlenmektedir. İhracata benzer biçimde EFTA bölgesinden ithalatın da anlaşmayı takibeden iki yıl azaldığı görülmektedir. Sonuç olarak Türkiye'nin EFTA bölgesiyle dış ticaret hacminde anlaşmayı takibeden iki yılda gerileme meydana gelmesi, anlaşmanın dış ticaret hacmini artıracacağı beklentisinin kısa vadede gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Bu tür bir sonucun çıkması kısmen Türkiye ekonomisinin 1994 yılında yaşadığı ekonomik krizin etkisine bağlanabilir. Çünkü, Aralık 1993 sonunda 14.458 TL/\$ olan döviz kurunun 1994 yılı ortalarından itibaren önemli düzeyde artışlar göstererek yıl sonunu yaklaşık %138 düzeyinde yükselişle 34.418 TL/\$ olarak kapattığı görülmektedir. Bunun sonucunda ise, Türkiye'nin genel ithalatının 1994 yılında bir önceki yıla göre önemli düzeyde gerileyerek 29,428 milyon dolardan 23,27 milyon dolara düştüğü, ihracatının ise, önemli sayılabilecek düzeyde artarak 15,345 milyon dolardan, 18,106 milyon dolara yükseldiği gözlenmektedir (Özkale ve Kayalica, 2008: 365). Dolayısıyla genel ithalattaki gerileme ve ihracattaki artışın EFTA bölgesinden yapılan ithalata ve bölgeye yapılan ihracata da yansımaları beklenebilir. Ancak uzun vadede bakıldığında da serbest ticaret anlaşmasının Türkiye'nin EFTA bölgesiyle dış ticaretinin artmasına beklenen katkıyı yaptığını söylemek zor görünmektedir. Çünkü serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1992 yılından 2012 yılına 20 yıllık sürede Türkiye'nin EFTA bölgesine ihracatı ve ithalatı mutlak rakam olarak artmasına rağmen her iki kalemde de artış oranlarının Türkiye'nin genel ihracat ve ithalat artış oranlarının altında kaldığı görülmektedir. Ekonomi Bakanlığı'nın dış ticaret verilerinden hareketle yapılan hesaplama göre, 1992-2012 arasında Türkiye'nin EFTA bölgesine ihracatı %749 artarken, genel ihracatı %937 artmış, keza, EFTA bölgesinden ithalat %561 artarken, genel ithalat %934 düzeyinde artış göstermiştir.

Tablo 1: Türkiye- EFTA Dış Ticareti (1990–1997)

İHRACAT								
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
İsviçre/Lihteşayn	293	246	223	210	239	238	276	318
İzlanda	1	2	7	1	2	2	2	3
Norveç	40	37	75	31	36	54	58	93
EFTA	334	285	305	242	277	294	336	413
İTHALAT								
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
İsviçre/Lihteşayn	537	489	688	651	473	816	1.015	1.104
İzlanda	3	0	1	0	0	1	4	5
Norveç	57	51	103	76	90	75	93	178
EFTA	597	540	792	727	563	892	1.112	1.307
Dış Ticaret Hacmi (EFTA ile)	931	825	1.097	969	840	1.186	1.448	1.517
Dış Ticaret Dengesi (EFTA ile)	-263	-255	-487	-485	-286	-598	-776	-894

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr/upload... (Erişim Tarihi: 30.07.2013).

Tablo 2’ve 3’de EFTA dışında Türkiye’nin serbest ticaret anlaşması halen yürürlükte olan ve anlaşmaların üzerinden 1 ila 15 yıl geçmiş bulunan 13 ülke ile ihracatının ve bu ülkelerden ithalatının seyri 1996–2012 yılları arasında verilmektedir. Tekil ülkeler bazında değerlendirildiğinde Türkiye’nin STA bulunan ülkelere, 2012 yılı itibariyle en fazla ihracat yaptığı ülke 3.679 milyon dolar ile Mısırdır. Bu ülkeyi 2.330 milyon dolarla İsrail izlemektedir. İthalata bakıldığında ise, sıralamanın değiştiği 2012 yılı itibariyle en fazla ithalatın 1.710 milyon dolar ile İsrail’den yapıldığı, bu ülkeyi 1.342 milyon dolar ile Mısır’ın izlediği görülmektedir. Dış ticaret dengesi açısından bakıldığında 2012 yılı itibariyle Türkiye’nin EFTA ve Şili ile dış ticareti açık verirken, diğer ülkelerle dış ticaretinin fazla verdiği gözlenmektedir.

Toplu değerlendirme yapıldığında, 2000-2012 döneminde Türkiye’nin genel ihracat artış oranı % 449 iken, STA bulunan ve tablo 2 ve 3 de adı geçen 13 ülkeye ihracat artış oranının %497,5 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. 2000 yılında adı geçen ülkelere yapılan ihracat 1.8 milyar dolar düzeyinden, 2012 yılında 11 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. STA bulunan ülkelere ihracatın genel ihracat artış oranının üzerinde gerçekleşmesi, STA’ların pazarlara erişim imkânını arttırdığını göstermektedir. Nitekim serbest ticaret anlaşması yürürlükte bulunan

ülkelere yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payı 2000 yılında %7.9 iken, bu pay 2012 yılında %9.1'e yükselmiştir. Adı geçen dönemde ithalata bakıldığında, Türkiye'nin genel ithalat artış oranı %334 iken, serbest ticaret anlaşması bulunan ülkelere ithalat artış oranının %360 düzeyinde gerçekleştiği gözlenmektedir. 2000 yılında adı geçen ülkelere yapılan ithalat 1.7 milyar dolar iken, 2012 yılında 4.9 milyar dolara yükselmiştir. 2000 yılında serbest ticaret anlaşması bulunan ülkelere yapılan ithalat Türkiye'nin toplam ithalatının %4.1'ini oluştururken, 2012 yılında %4,3'ünü oluşturmaktadır. Türkiye serbest ticaret anlaşması bulunan ülkelere 2012 yılı itibarıyla 11.2 milyar dolarlık ihracat yaparken, bu ülkelere 4.9 milyar dolarlık ithalat yapmakta dolayısıyla bu ülkelere karşı ticaret fazlası vermektedir.

Diğer taraftan Türkiye'nin STA'larının yürürlüğe girdiği yıl ile 2012 yılı verileri dikkate alındığında, en fazla ihracat artışı kaydedilen serbest ticaret anlaşması ortaklarının sırasıyla, EFTA (%749), Filistin, (%600) ve İsrail (%494), olduğu görülmektedir. Dikkati çeken bir husus, serbest ticaret anlaşması yürürlükte olan ülkelere sadece Arnavutluğa ihracatın bu ülke ile serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girdiği yıl olan 2008 yılındaki tutarına göre (306 milyon dolar) 2012 yılında daha da düşük tutarda (256 milyon dolar) gerçekleşmesidir. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre, 2012 yılı verileri dikkate alındığında Türkiye'nin ihracatında ilk 20 sırada yer alan ülkeler içerisinde ülkemiz ile serbest ticaret anlaşması bulunan üç ülke yer almaktadır. Bu ülkeler 11. sırada yer alan Mısır, 18. sırada yer alan İsrail ve 20. sırada yer alan İsviçre'dir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2012: 46). İthalat cephesinden bakıldığında, Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmalarının yürürlüğe girdiği yıl ile 2012 yılı verileri dikkate alındığında, en fazla ithalat artışı kaydedilen serbest ticaret anlaşması ortaklarının sırasıyla, Makedonya (%930), İsrail (%631) ve EFTA (%561) olduğu görülmektedir. Filistin'den serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girdiği yıl olan 2005 yılında hiç ithalat yapılmazken 2012 yılında da hiç ithalat yapılmadığı dikkat çekmektedir. Keza, Gürcistan ve Şili'den yapılan ithalatın anlaşmaların yürürlüğe girdiği yıllara göre 2012 yılında mutlak olarak azaldığı gözlenmektedir. Nitekim Gürcistan'tan yapılan ithalatın serbest ticaret anlaşmasının yürürlük yılı olan 2008 yılındaki 525 milyon dolardan 2012 yılında 180 milyon dolara, Şili'den yapılan ithalatın ise, serbest ticaret anlaşmasının yürürlük yılı olan 2011 yılındaki 474 milyon dolardan 2012 yılında 466 milyon dolara gerilediği müşahade edilmektedir. 2012 yılı verilerine göre, Türkiye'nin ithalatında ilk 20 sırada yer alan ülkeler içerisinde ülkemiz ile serbest ticaret anlaşması bulunan tek ülke 14. sırada yer alan İsviçre'dir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2012: 87).

Tablo 2: Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması (STA) Yaptığı Ünelere İhracatı (1996–2012, Milyon Dolar)

ÜLKELER	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İsrail	255	392	480	585	650	805	861	1.083	1.315	1.467	1.529	1.658	1.935	1.522	2.080	2.391	2.330
Makedonya	74	77	68	94	108	90	101	123	149	162	173	272	296	283	263	299	274
Bosna-Hersek	22	32	38	40	27	28	43	63	100	128	151	445	572	227	224	269	252
Filistin	0	0	1	2	6	6	5	6	9	9	21	21	21	30	40	49	63
Tunus	95	120	351	238	162	141	121	220	256	295	325	530	778	646	714	802	797
Mısır	316	304	474	467	376	421	326	346	473	687	709	903	1.426	2.599	2.551	2.579	3.679
Arnavutluk	54	41	45	66	61	73	80	114	161	191	214	295	306	273	241	271	256
Gürcistan	110	174	164	114	132	144	103	155	200	272	408	646	998	763	769	1.092	1.253
Karadağ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	20	48	26	27	27	29
Sırbistan*	23	43	53	61	99	81	122	185	212	258	0	0	458	306	306	355	381
Şili	7	13	27	12	16	20	20	16	25	25	35	42	150	37	81	131	175
Ürdün	151	107	141	88	100	119	117	150	229	289	322	389	461	455	571	507	771
Fas	52	52	99	90	70	98	138	181	330	371	551	722	958	599	624	924	1.015
Toplam	1.159	1.355	1.941	1.857	1.877	2.026	2.037	2.642	3.519	4.154	4.446	5.943	8.407	7.766	8.491	9.696	11.275

Tablo 3: Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşması (STA) Yaptığı Ülkelerden İthalatı (1996–2012, Milyon Dolar)

ÜLKELER	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İsrail	193	234	283	298	505	529	544	459	714	805	782	1.082	1.448	1.075	1.360	2.057	1.710
Makedonya	32	30	13	8	10	9	15	27	52	52	56	56	30	40	52	92	103
Bosna-Hersek	2	1	5	16	7	5	6	8	11	15	9	21	25	52	72	90	112
Filistin	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	1	0	0
Tunus	50	60	63	67	65	73	72	98	100	117	150	230	365	235	281	250	196
Mısır	272	399	393	109	141	92	118	189	255	267	393	653	886	642	926	1.382	1.342
Arnavutluk	9	3	3	1	3	4	4	5	16	16	13	24	37	5	87	126	99
Gürcistan	32	66	91	93	155	127	138	269	300	290	345	290	525	285	291	314	180
Karadağ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	6	6	15	18
Sırbistan*	0	0	0	0	0	7	11	30	87	97	49	71	62	56	110	213	206
Şili	10	26	25	36	92	73	79	160	176	326	442	534	324	200	312	474	466
Ürdün	29	30	8	17	27	14	18	17	14	28	9	12	25	20	42	66	96
Fas	82	53	47	44	73	38	68	71	106	143	174	198	361	235	397	420	429
Toplam	711	902	931	684	1.078	971	1.073	1.333	1.832	2.156	2.424	3.172	4.089	2.815	3.937	5.949	4.957

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr/upload... (Erişim Tarihi: 31.07.2013) * Sırbistan rakamları 2006 yılına kadar Karadağ'da içermektedir. Veriler yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 4'te AB ile STA'sı yürürlükte olup da^{xiv}, Türkiye ile STA imzalamamış başlıca ülkeler olan Meksika, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Cezayir ile Türkiye'nin dış ticaretinin gelişimi sergilenmektedir. Daha önce de değinildiği gibi, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'lar Türkiye ile üçüncü ülke arasında aynı anda yürürlüğe girmemektedir. Türkiye bu üçüncü ülkelerle ayrıca müzakere yaparak müstakil STA'lar akdetmektedir. AB'nin üçüncü bir ülke ile STA yapmasından sonra Türkiye'nin de aynı ülke ile STA yapması arasında geçen zaman süresince Türkiye aleyhine rekabet koşulları oluşmaktadır. Çünkü, serbest ticaret anlaşmalarında AB'nin üçüncü bir ülke ile anlaşması yürürlüğe girdiği tarihte Ortaklık Konseyi Kararı gereğince Türkiye'nin ithalatı da tek taraflı olarak anlaşmanın yükümlülüklerine açık hale gelmektedir ve bu üçüncü ülkeye karşı ithalat rejimini anlaşma ile uyumlu hale getirmektedir. Bu nedenle üçüncü ülkenin AB ve Türkiye ile akdettiği serbest ticaret anlaşmalarının tarihleri arasında geçen dönemde Türkiye'nin dış ticaret dengesi üçüncü ülke lehine gelişmektedir. Türkiye ile STA yapmaması halinde ise, Türkiye'nin üçüncü ülke ile dış ticaretindeki aleyhine denge süreklilik kazanmaktadır. Bu durum tablo 4'te özellikle Türkiye'nin Meksika ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile dış ticaret rakamlarından açıkça izlenebilmektedir. Türkiye'nin Meksika ile dış ticaretinin 2001, 2002 ve 2004 yılı hariç diğer on yılda açık verdiği, bu açığın 2005 yılından sonra ise süreklilik kazandığı, keza Güney Afrika Cumhuriyeti ile dış ticaretinin ise 2000 yılından bugüne sürekli açık verdiği görülmektedir. 2000-2012 arasında Türkiye'nin Meksika'ya ihracatı yaklaşık 5 kat artarken aynı ülkeden ithalatı yaklaşık 16,5 kat, Güney Afrika Cumhuriyeti'ne ihracatı yaklaşık 3 kat artarken aynı ülkeden ithalatı 7,5 kat artmıştır.

Tablo 3: Türkiye'nin, Meksika, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Cezayir ile Dış Ticareti (2000–2012. Milyon Dolar)

İHRACAT													
	2000	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
Cezayir	383	422	514	573	806	807	1.021	1.232	1.614	1.777	1.505	1.471	1.813
Meksika	41	52	77	40	151	164	141	197	152	93	146	145	206
Güney Afrika	130	78	88	122	190	316	598	654	1.239	867	369	511	382
İTHALAT													
	2000	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
Cezayir	1.192	1.064	558	501	626	862	719	944	1.588	769	1.068	1.150	925
Meksika	52	31	52	100	120	196	262	352	382	335	495	699	867
Güney Afrika	172	345	211	336	1.007	1.260	1.793	2.172	1.502	1.103	890	1.955	1.290

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr/upload... (Erişim Tarihi: 01.09.2013).

SONUÇ

Türkiye, AB ile yaptığı Gümrük Birliği anlaşmasından dolayı, AB'nin ortak ticaret politikasına uyum sağlamakla yükümlüdür. Bu yükümlülük, AB'nin hem otonom rejimlerine hem de tercihli ticaret anlaşmalarına uyum gösterilmesini içermektedir. Bu doğrultuda Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmalarına uyum sağlamak için bu üçüncü ülkelerle ayrıca serbest ticaret anlaşmaları imzalamaktadır. Ancak, Türkiye üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşması akdetme ve uygulamaya koyma konusunda birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların en önde gelenleri, AB'nin üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşması müzakerelerine Türkiye'nin dahil edilmemesi ve çıkarlarının dikkate alınmaması, anlaşmanın akdedilmesiyle birlikte üçüncü ülkeler Türkiye pazarına erişim olanağına sahip olurken Türkiye'nin bu ülkelerin pazarına erişim için sözkonusu ülkelerle serbest ticaret anlaşması yapma zorunluluğunun bulunmaması ve üçüncü ülkelerin Türkiye ile serbest ticaret anlaşması akdetmede herhangi bir yükümlüklerinin bulunmaması sayılabilir.

Değinen koşullar, serbest ticaret anlaşmalarının ticaret yaratıcı etkisinin beklentilerin altında kalmasına yol açmaktadır. Nitekim, serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1992 yılından 2012 yılına 20 yıllık sürede Türkiye'nin EFTA bölgesine ihracatı ve ithalatı mutlak rakam olarak artmasına rağmen her iki kalemdede artış oranlarının Türkiye'nin genel ihracat ve ithalat artış oranlarının altında kaldığı görülmektedir. Keza EFTA dışında serbest ticaret anlaşmaları yürürlükte bulunan ülkelere ihracatın artış oranının (%497,5), 2000-2012 döneminde Türkiye'nin genel ihracat artış oranından (%449) büyük sapmalar göstermediği söylenebilir. İthalat cephesinden bakıldığında 2000-2012 döneminde, Türkiye'nin genel ithalat artış oranı %334 olarak gerçekleşirken, serbest ticaret anlaşması bulunan ülkelere ithalat artış oranının ise %360 düzeyinde gerçekleştiği gözlenmektedir. Dolayısıyla serbest bölgelerden yapılan ithalattaki artış oranının genel ithalattaki artış oranından büyük sapmalar göstermediğini söylemek mümkündür.

Bu konuda diğer önemli bir husus da AB ile serbest ticaret anlaşması akdeden ve henüz Türkiye ile bir serbest ticaret anlaşması akdetmemiş olan ülkelerin AB içinde serbest dolaşıma soktukları malların yarattığı haksız rekabet olgusudur. Bu ülkelerin Türkiye ile bir serbest ticaret anlaşması akdetmede isteksiz davranmaları ve bunu giderecek ve serbest ticaret anlaşması akdetmeleri konusunda onları zorlayacak herhangi bir yaptırımın düşünülmemiş olması Türkiye için önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Serbest ticaret anlaşmaları ile ilgili sorunların giderilebilmesi ve Türkiye'nin bu anlaşmalardan beklentilerinin tam olarak yerine gelebilmesi için en kesin ama muhtemelen uzun vadeli çözüm yolu Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olmasıdır. Çünkü anlaşmaların uygulanmasında Türkiye aleyhine sonuçlara yolaçan sorunların tamamı Türkiye'nin AB'ye tam üye olmaması nedeniyle karar

alma organlarında ve müzakere komitelerinde yer alamamasından kaynaklanmaktadır (Eren, 2013: 44). Tam üyelik halinde bu sorunların tümü ortadan kalkacaktır.

Daha kısa vadede ise, AB'nin müzakerelerine başlayacağı yeni STA'lar için Türkiye'nin de ilgili ülke ile müzakeresine AB ile eş zamanlı olarak başlamasının sağlanması, bu anlaşmaların yaratabileceği olumsuzlukların öngörülmesini ve buna uygun önlemler alınmasını temin eden "etki analizi" raporlarına Türkiye'nin de dahil edilmesi ya da en azından Türkiye ile STA imzalama konusunda isteksiz olan veya direnen ülkelere karşı 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16/3 ve 58/2 maddeleri kapsamında telafi edici vergi uygulamasına izin verilmesi, AB'nin üçüncü ülkelerle STA müzakerelerinde Türkiye'nin bilgilendirilmesi ve gözetilmesi, AB'nin STA yaptığı üçüncü ülkelere bağlayıcı Türkiye şartının getirilmesi gibi önlemler yukarıda değinilen sorunların çözümüne katkı sağlayacaktır.

Yukarıda sayılan önlemler alınmadığı takdirde, Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği'nden çekilmesi ve AB ile ilişkilerini tam üye olana kadar serbest ticaret anlaşmasıyla sürdürmesi seçeneği gündeme gelebilecektir. Nitekim AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış'ın ABD'nin başkenti Washington'da Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) ve German Marshall Fund'un düzenlediği paneldeki "*AB'nin üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği serbest ticaret müzakerelerine katılmayı ve AB'nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarının otomatik bir parçası olmayı istiyoruz, Türk halkının Gümrük Birliği'ni sorguladığı bir noktaya gelmek istemiyoruz. Eğer Gümrük Birliği'nde kalmak Türkiye için ekonomik olarak mantıklı olmaktan çıkan bir noktaya gelirse, biz de diğer seçenekleri gözden geçirmek zorunda kalırız*"^{xv} şeklindeki ifadeleri bu seçeneğin ekonomi yönetiminde de düşünüldüğünü göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AKMAN, M. Sait, (2010), "The European Union's Trade Strategy and Its Reflections On Turkey: An Evaluation From The Perspective of Free Trade Agreements", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:12, Sayı: 2, ss, 17-45.
- ATALAY, Irmak, (2011), "Türkiye'nin Dış Ticaretinde Serbest Ticaret Anlaşmaları Hakkında Bilgi ve Değerlendirme Notu", TOBB, <http://www.tobb.org.tr..> (Erişim tarihi: 15.02.2013).
- AYDIN, Ali Kemal, (2013), "Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri ve Türkiye'nin Dış Ticaretinin Geliştirilmesindeki Önemi", <http://mfa.gov.tr/serbest-ticaret-...> (Erişim Tarihi: 06.06.2013).

- Ekonomi Bakanlığı, (2012), Dış Ticaret ve Başlıca Ekonomik Göstergeler, T.C. Ekonomi Bakanlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara.
- EREN, T. Mesut, (2013), “Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları’nın Dış Ticaretine Etkileri ve Sorunlar”, Maliye Finans Yazıları, Yıl, 27, Sayı, 98, Ocak, ss. 26-47.
- GÜRLESEL, Can Fuat ve Kerem Aklin, (2010), Avrupa Birliği’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları’na Türkiye’nin de Dahil Edilmesi, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2010-18.
- HUR, Jung and Cheolbeom Park, (2011), “Do Free Trade Agreements Increase Economic Growth of Member Countries”, World Development, Vol. 40. No. 7. pp. 1283-1294.
- KEKEÇ, Serah, (2010), “Türkiye’nin Avrupa-Akdeniz Ortakları ile Serbest Ticaret Anlaşmaları”, Ortadoğu Analiz, Aralık, 10, cilt 2, sayı, 24, ss. 85-93.
- ÖZKALE, Lerzan ve M. Özgür Kayalica, (2008), “Dış Ticaretin Yapısal Gelişimi”, İçinde, (Editör: Gülten Elmas Arslan), Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi, Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, ss, 355-382.
- ÖZTÜRKLER, Harun, (2010), “Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan Serbest Ticaret Bölgesi Türkiye için Avrupa Birliğine Bir Alternatif Oluşturabilir mi?” Ortadoğu Analiz, Kasım, 10, cilt 2, sayı, 23, ss. 51-57.
- PINAR, Övgü, vd., (2013), “Küreselleşme Sürecinde Yükselen Aktör: Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye”, İzmir Ticaret Odası, Ar-Ge Bülten, Mart 2013. ss, 3-9.
- SEYİDOĞLU, Halil, (2009), Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 17. Baskı, İstanbul.
- URATA, Shujiro, (2002), “Globalization and The Growth in Free Trade Agreements”, Asia-Pacific Review, Vol, 9, No:1, pp, 20-32.
- http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regatt_e.htm
- http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats_01_e.htm
- <http://rtais.wto.org/>
- <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari>
- <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm>
- www.ekonomi.gov.tr/sta
- www.ekonomi.gov.tr/upload...
- <http://www.euractiv.com.tr/5/article/bagis-gumruk-birligini->

Notlar:

ⁱ Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nin 14. maddesi ve Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)'nin 5. maddesi iki istisnai durumda ayırım yapılmaması ilkesinin uygulama zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır; bunlar Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Alanlarıdır.

http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regatt_e.htm (Erişim Tarihi: 26.06.2013).

http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats_01_e.htm (Erişim Tarihi: 26.06.2013).

ⁱⁱ Ekonomik entegrasyonun dercesine göre bölgesel ticaret anlaşmaları, yaygın biçimde tercihli ticaret, serbest ticaret, gümrük birliği, ortak pazar ve iktisadi birlik olarak sıralanmaktadır. Tercihli ticaret anlaşmalarında anlaşmaya üye olan ülkeler tek yanlı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerinde indirimde bulunurken, serbest ticaret anlaşmalarında anlaşmaya üye ülkeler aralarındaki ticarete gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmakta fakat anlaşma dışında kalan ülkelere karşı kendi özel tarifelerini uygulamaktadır. Gümrük birliği anlaşmalarında daha ileriye gidilerek üye ülkelerin aralarındaki ticarete gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılmasının yanısıra, anlaşma dışında kalan ülkelere karşı tek bir ortak gümrük tarifesi uygulaması sözkonusu iken, ortak pazarda gümrük birliğine ilaveten emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de üye ülkeler arasında serbest dolaşımı sağlanmaktadır. Ekonomik entegrasyonun en ileri seviyesi olan iktisadi birlik anlaşmalarında ise, ortak pazarın ötesinde üye ülkelerde ekonomik, mali ve para politikalarının ortak koordinasyonuna gidilmektedir. Diğer bir ifadeyle, iktisadi birliklerde, üye ülkelerin bireysel makroekonomik politika izlemedeki serbestlikleri bir ölçüde, birliğe devredilmektedir.

ⁱⁱⁱ (<http://rtais.wto.org/>... (Erişim Tarihi: 26.06.2013).

^{iv} NAFTA, üyelerini ABD, Kanada ve Meksika'nın oluşturduğu serbest ticaret bölgesi anlaşmasıdır.

^v MERCOSUR, üyelerini Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay, Bolivya ve Şili'nin oluşturduğu gümrük birliği anlaşmasıdır.

^{vi} <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm> (Erişim Tarihi: 15.02.2013).

^{vii} EFTA, üyelerini İsviçre, Lihtenştayn, Norveç ve İzlanda'nın oluşturduğu serbest ticaret bölgesidir.

^{viii} <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari...> (Erişim Tarihi: 15.07.2013).

^{ix} www.ekonomi.gov.tr/sta... (Erişim Tarihi: 15.07.2013).

^x Türkiye ile Suriye Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması 6 Aralık 2011 tarihinde askıya alınmıştır. (www.ekonomi.gov.tr/sta... (Erişim Tarihi: 15.07.2013).

^{xi} Türkiye Gürcistan ile AB henüz bu ülkeyle serbest ticaret anlaşması imzalamadan serbest ticaret anlaşması imzalamıştır.

^{xii} Körfez İşbirliği Konseyi tüm ülkelerle yürüttüğü serbest ticaret anlaşmaları müzakerelerini askıya almıştır.

^{xiii} (www.ekonomi.gov.tr/sta... (Erişim Tarihi: 15.07.2013).

^{xiv} AB'nin Güney Afrika Cumhuriyeti, Meksika ve Cezayir ile serbest ticaret anlaşmaları sırasıyla 1 Ocak 2000, 1 Ekim 2000 ve 1 Eylül 2005 tarihleri itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

^{xv} <http://www.euractiv.com.tr/5/article/bagis-gumruk-birligini-> (11.09.2013).